

Iz moje povijesne bilježnice

MIRA KOLAR-DIMITRIJEVIĆ

Bavim se poviješću čitav svoj život, gledajući na povijest kao na zbivanja svakodnevice u svojoj okolini. To me i opredijelilo da sam zbivanja u Podravini gledala pažljivije nego druga područja što je rezultiralo brojnim radovima. No, ostalo je i dosta zabilježaka koje nisam iskoristila, nenapisanih promišljanja ili podsjećanja na neke protekle vrijednosti, pa je ovaj rad početak jedne serije toga tipa.

Ključne riječi: Podravina, Virje, Đurđevac, Ferdinandovac, poplave, baština

1. Umjesto uvoda

Svoj zavičaj kao mjesto gdje se čovjek rodio i odrastao ne smije i ne može zaboraviti. Zavičaj ga je zadužio i treba mu, kao i svaki dug, vratiti. No povjesničar, kojemu je struka istraživanje i upoznavanje prošlosti ima još i veće zadatke. Tijekom mojih polustoljetnih istraživanja nailazila sam na male teme koje nikada nisam doradila niti dovršila započeto istraživanje, a dobrim dijelom i ne spada ju u moju užu struku, pa sam te teme zanemarivala usprkos njihovoj velikoj važnosti za moj rodni kraj, a onda su me drugi mlađi i bolje tehnički opremljeni, školovani i specijalizirani istraživači, okupljeni u institucijama, i pretekli te moji radovi postaju na neki način samo građa, kao što se dogodilo i dr. Leanderu Brozoviću. Danas mi pak zdravlje, a i materijalne prilike, ne dopuštaju da ostvarim neke svoje zamisli. Za većinu tema o kojima sam htjela pisati nisam uspjela prikupiti cjelovitu dokumentaciju, ali mislim da ipak ima nešto vrijedno u mojim zapisima i promišljanjima što želim namrijeti nastavljacima istraživanja naše podravske povijesti, koja još uvijek u sebi krije mnoge tajne i mnoge zaslužne ljude. Svoje reminiscencije iznosit ću bez reda. Kako ih priredim.

Dalmatinske poljoprivredne akademije planirale su u 18. stoljeću unapređivanje Dalmacije, a i mi smo imali *Društvo vinskih doktora* koji su se okupljali u Vidovcu u Hrvatskom Zagorju koje je osmislilo nešto slično. No dok je prvo danas u historiografiji ocjenjivano kao nešto izvanredno značajno i veliko te je dr. Danica Božić Bužančić obradila temu i monografski, pokušaj naših vinskih doktora, pod vodstvom Patačića, u velikoj je mjeri zanemaren, gotovo da se i ne spominje iako je imao slične namjere – da radom sposobnih ljudi unaprijedi područje Hrvatskog Zagorja. I danas u Hrvatskoj postoji *Bratovština hrvatskih vinskih vitezova* (koji vuku korijene iz Patačićeva *Društva vinskih doktora Pinte*), a zna se da je u Europi osnovano još u 15. stoljeću – vitezovi reda sv. Jurja. Crkva u Virju podignuta je, dakle, pozivom na tu tradiciju vinskih doktora i možda je i starija od križevačke koja je postala tradicionalna priredba u Križevcima. Danas, *Bratovština vinskih doktora* u Hrvatskoj ima 200 članova koji izdaju svoj časopis. Posla ima vrlo mnogo jer treba ispraviti krive konstatacije i svesti povijest u prave okvire bez izmišljanja nekih bajki koje nikada nisu imale korijene u Podravini. Treba ukazati na potrebu zaštite naših gora i šuma, ukazati na štetu koja se čini pretjeranom sječom naših šuma, a isto se od-

nosi na zaboravljene ljude koji su voljeli Podravinu iako ovdje nisu bili rođeni, a čije je stvaranje obilježeno očuvanjem prirode i poštenim radom međuljudima. Budući da ne želim da to mojom smrću ode u tamu zaborava, odlučila sam objaviti svoja zapažanja u više nastavaka, dakako, ako to prihvati Uredništvo *Podravskog zbornika*. Velika mi je želja, a i nada da će se povijesna istraživanja nastaviti u sadašnjem obimu i od jednako dobrih istraživača, kao što je započeto oko 1975. godine kada počinje izlaziti *Podravski zbornik* (kao glasilo Muzeja grada Koprivnice koji je još u vrijeme dr. Leandera Brozovića, 1952. godine, pokazao potrebu za izdavanjem povijesnih svezaka). Ja sam u tome sudjelovala koliko sam mogla, baveći se i temama hrvatskih zemalja. Mnoga imena, koja sam samo spomenula u svojim radovima zahtijevaju dublju obradu. Imena na papiru moraju oživjeti kao cjelovite ličnosti jer su imale i takav život. Dakako, pristup mora biti interdisciplinarni jer tako i treba istraživati većinu tema iz našeg područja. Povijest nisu samo ratovi već sveukupnost života, običaja, kulture i zabave, rađanja i umiranja, obrazovanja i uopće veze čovjeka u interakciji s drugim ljudima, ali i s prirodom. Arheolozi su do danas obavili veliki posao i ispunili atlas Podravine mnogobojnim lokalitetima za koje u vrijeme moje mladosti nismo ni slutili da postoje. U mom djetinjstvu činilo se da u Podravini prije 18. stoljeća nema ničega i da je drvena kultura onemogućila svaku dublju spoznaju prošlosti. Srećom, pokazalo se da ipak nije tako, a moderne tehnike omogućuju iznenađujuće pronalazke davno nestalih lokaliteta u Podravini i križevačkom Prigorju. Zahvaljujući izvanredno marljivim arheolozima, Podravina danas više nije *terra incognita*. No, i za povjesničare raznih vrsta u novije vrijeme ima mnogo posla u čišćenju naše historiografije od stereotipa koje je nametala politika i vrijeme te treba ponovno provesti analizu, upotpuniti izvore rezultatima istraživanjima mađarskih i austrijskih arhiva te zaključiti što smo bili i kako smo živjeli. Mnogo je toga već učinjeno zahvaljujući istraživačima raznih struka. No još uvijek mnoge povijesne ličnosti treba iznjedrati iz dubine arhiva, procijeniti njihovu važnost i zasluge ili zla koja su učinili te ih objaviti. Odrediti vrijednost ljudi za povijest u pojedinim strukama, možda je najvažniji posao naše struke jer – često su specifične pri-

like uvjetovale i posebno ponašanje. No mislim da je otkrivanje zajedničkih baštinskih vrijednosti Podravine uglavnom završeno i sada treba odabrati ono najbolje i to učvrstiti za budućnost unutar vrijednosnog sustava kao čvrstu strukturu i osnovicu za pisanje interdisciplinarne povijesti Podravine. Podravina nije manje vrijedna od drugih krajeva. Ona je posebno područje koje omeđuju Drava i Bilogora i u čijem se zagrljaju nalazi plodna nizina sada uglavnom pretvorena u oranice, sa selima koja se nažalost sve više prazne zbog privlačne moći gradova, a i zapostavljenosti ruralne proizvodnje i shvaćanja da u budućnosti mogu funkcionirati samo farmeri, tj. seljaci s većim poljoprivrednim površinama, a ne mali poljoprivrednici koji obrađuju svoju zemlju ljubavljiv vrtlara. I šuma ima sve manje, a zbog preorijentacije pšeničnih kultura na industrijske kulture, ni parni ni motorni mlinovi nemaju više budućnost, a kamoli vodenice oko kojih ima mnogo posla i brige. Isto tako, broj pilana je reduciran na minimum, a nestanak ovih proizvodnih pogona u stopu prati i zapuštanje prehrambene industrije i obrtnička prerada drva. Favorizira se moderni i funkcionalni namještaj od kratkotrajnog drveta kakav nudi švedska tvrtka *IKEA*. Stoga mislim da naši stručnjaci moraju imati, ne samo ljubavi, već i sposobnosti da izrade pametne programe za budućnost koji će se moći oduprijeti umiješanosti svijeta u našu proizvodnju i trgovinu. Dakako, treba odrediti održivi razvoj, a on je svakako u multikulturalnosti zanimanja među kojima proizvodnja mora biti na prvom mjestu jer je tako bilo od davnina. Sve to bi trebalo omogućiti dobar život stanovnicima Podravine i eliminirati ekonomski bijeg iz rodno kraja. Tradicijska proizvodnja povezana s kvalitetom i školovanim stručnjacima raznih vrsta mogla bi – kako to pokazuju povijesna istraživanja proizvodnje i običaja – čitavom ovom području dati mnogo veću važnost nego što ju danas ima, tim više što su na scenu stupili školovani mladi ljudi koji su u stanju naše vrijednosti uklopiti, ne samo u srednjoeuropski, već i europski prostor, ali i obrnuto: spoznaje drugih naroda treba primijeniti na našem području. Stoga je izdavačka djelatnost važna i treba nastojati održati izdavanje svih časopisa i novina koje Podravina izdaje, kao i izdavačku aktivnost uopće. Kroz izdavačku i muzejsku, znanstvenu i stručnu, a i sveučili-

lišnu aktivnost Sveučilišta *Sjever*, već je prokrćen put u tom smjeru te ga treba učvršćivati i razrađivati. Mnogim temama već pristupa-
mo interdisciplinarno, a vode, šume i poljoprivreda su najznačajniji resursi koje će obilježiti 21. stoljeće. Podravina i Bilogora nisu periferija, oni su centar jednog posebnog svijeta koji treba točno definirati, kao što je to već započeto istraživanjem ekohistorijskih značajki nizine Drave s posebnim osvrtom na regionalni park Mura – Drava,¹ ali i prošireno na šire područje čitavog Podunavlja, suradnjom stručnjaka susjednih država i uz financijsku pomoć Europske unije, ali i Republike Hrvatske. Podravina je dobila svoj cilj još u 17. i 18. stoljeću. Hidroregulacijski zahvati zacrtani planom iz 1780. godine bili su ključni za uređenje đurđevačke Podravine kao plodne ravnice uz Dravu,² a onda su se planovi širili, elektrifikacija je pružila nove mogućnosti, a krupna tehnika olakšala poslove za koje su nekad trebale čitave pukovnije. Nastoje se odrediti urbana područja, područja za industriju, područja za agrokulturu, područja s namjenom očuvanja prirode i njenih posebnosti. Rješavanje ovih problema važno je za napredovanje, no planove treba uskladiti, uravnotežiti i po mogućnosti realizirati u dogledno vrijeme. Podravci su mnogo toga već učinili te ne iznenađuje akcija Đurđevca koji je shvatio svoju važnost te počeo cijeniti ono što ima i uključio čitavu skupinu znanstvenika i istraživača kako bi pomogao realizaciji ovog velikog projekta. Podravina nije samo tranzitno područje premda ni to nije zanemarivo. Ona je proizvodno područje u srcu Srednje Europe. Preko nje prolazi put prema moru, ali isto tako i put od zapada k istoku i natrag, kako to pokazuju rezultati demografskih istraživanja.

Mislim da bi dogovorom stručnjaka različitih grana (gospodarstva, šumarstva, povijesti, povjesničara umjetnosti, geografije, medicine, prosvjete, kulture, umjetnosti, sporta i

1 Tema 24. broja časopisa *Podravina* iz 2013. godine posvećena je Dravi, pa je danas očito shvaćena potreba povezivanja raznih disciplina, pa i država na zaokruživanju ovih važnih tema. Međutim, njih nema bez proučavanja izvora i analitičkih radova čija kritička analiza omogućava pisanje sinteze.

2 CIK, Nikola: *Nacrt Podravja od Hlebina do medje županije virovičke uz oznaku vodograđnje iz 1780. godine.* // *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja* XII, 24, 2013., 57–63.

Sl. 1. Paula Landsky, prva žena kondukterka u zagrebačkom električnom tramvaju 1914. godine (arhiva obitelji Kolar-Dimitrijević).

drugih, danas već i novih znanosti koje prate najmodernije trendove) trebalo, uz pomoć Europske unije, izgraditi čvrsto valorizirane i dokumentirane sustave, uvažavajući tijek vremena, a onda kontrakcijom tih krugova izraditi zaključke i usmjeriti razvoj u određenom pravcu. Na taj način čitav posao veće skupine znanstvenika raznih usmjerenja dobiva puni smisao na regionalnoj i međudržavnoj razini.³ Konstatirano je da postoji demografska, ekonomska i politička povezanost pojedinih dijelova Podravine, ali da postoje i književni i slikarski krugovi raznih vrsta, a budući da je to već djelomično utvrđeno kroz već valoriziranu naivnu umjetnost iz pera likovnog kritičara, galerista Marijana Špoljara te povjesničarke umjetnosti Draženke Jalšić Ernečić, dok književnost treba ocijeniti na osnovu radova od danas dosta brojnih stručnjaka (među kojim ističem akademika Milivoja Solara i dr. Maria Kolar). I povjesničari tu trebaju naći svoje mjesto. Treba vrednovati završene projekte za što je sada stasala skupina novih dobro školovanih i specijaliziranih mladih stručnjaka. Oni će znati odrediti i usmjeriti kretanja u budućnosti. Dakako, neće svi steći svoje mjesto u budućnosti, ostat će mnogo anonimnih i zaboravljenih, a svaki novi projekt guta masu ranijih istraživanja, uzimajući od njih samo najvrednije, ali treba reći da je od 1975. godine učinjen silan napor da se krajevi uz Dravu, pa i Podravina obrade kao poseban kulturni fenomen koji ima svoje posebnosti. Mi nemamo Doline kraljeva, ali imamo kipove sv. Florijana i sv. Martina kao zaštitnika sirotinje, kult Majke Božje i brojne pjesnike i slikare. Imamo i legende o šumama i močvarama čije izvore treba tražiti u dalekim vremenima. Imali smo i dobro razvijenu industriju, od koje su danas ostali tek *Podravka* i još nekoliko poduzeća. Akademik Dragutin Feletar je tom problemu posvetio veliku pažnju i u svom ogromnom opusu opisao gotovo sve što je vrijedno spomena, prilagođujući način svog pisanja korisnicima.⁴ Istim stopama slijedi ga dr. Hrvoje

3 PETRIĆ, Hrvoje: *Rijeka Drava od štajersko-hrvatske granice do ušća u Dunav početkom 1780-ih godina*. // *Ekonomika i ekohistorija*, VII, 7, 2011., 49–63.

4 FELETAR, Dragutin: *Prinosi za biobibliografiju*. Koprivnica – Samobor: Meridijani, 2012., 44–56; PETRIĆ, Hrvoje: *Akademik Dragutin Feletar (uz 75 godina života)*. // *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja* XV, 29, 2016., 209–233. Tu su navedeni

Petrić koji koristi sve blagodati informatizacije za moderna istraživanja, sklon interdisciplinarnoj obradi tema i veliki zaljubljenik u krajeve uz Dravu. Čovjek intervenira u prirodi, ali dakako, i priroda utječe na njegovo mišljenje i ponašanje, kulturu i običaje. Bila sam očarana šumskim i vodenim svijetom Ivana Generalića, Mije Kovačića, Ivana Večenaja i drugih velikana naive. Bare, mrtvice i rukavci ukazuju na interventni odnos čovjeka u prirodu, no i dalje zadivljuje sposobnost čovjeka da učvrsti pijesak, kao što je to učinjeno s Đurđevčkim peskima.

Sve to treba definirati i precizirati uzroke i rezultate ekološko-povijesnog razvoja. Svako područje Hrvatske ima svojih posebnosti. Nositelji kulture i napretka često su pripadnici raznih vjerskih, klasnih i društvenih opredjeljenja. Crkva je dakako u svemu tome imala značajnu ulogu, ali ne isključivu. Također, jak je i utjecaj stranaca, tj. mnogih kultura jer su Podravci uvijek bili izloženi jakim migracijama. Mnogo toga su, poput ostalih stanovnika Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, primili iz svijeta, ali mnogo toga su i dali svijetu jer su bili zadnja obrana kršćanstva, obranivši Europu od osmanlijskih osvajanja, omogućivši tako relativno miran razvoj lijepih umjetnosti u Zapadnoj i Srednjoj Europi. Za sve to bila je potrebna sloga i jedinstvo, a tu baš nismo bili slavni. Ima tu još nešto što nama nedostaje u odnosu na Dalmaciju, a to je snažno izražen lokalpatriotizam. Lagano prihvaćamo tuđe i poštujemo ga čak i više od svoga. U tome se razlikujemo od Dalmatinaca i Srba koji se i nakon više generacija prisjećaju svoga rodnog kraja, i na neki način žive s njime u povezanosti (klapske pjesme, ljubav za Jadran...). Crpeći iskonsku snagu iz svoje zavičajnosti Dalmatinci, Primorci i Istrani uspjeli su promovirati svoja područja kao turističke meke i tako dati zemlji turistički značaj. Pri tome su se koristili svim metodama, uključivši i uspješna arheološka istraživanja s kojima su započeli promociju svoje povijesti i kulture, a nastavili s književnošću, spomenicima kulture itd. Postigli su apsolutni uspjeh, potisnuvši intere-

gotovo svi važniji prinosi dr. Feletara za pojedina područja života. Putem posebnih izdanja, ali i putem časopisa *Hrvatski zemljopis*, odnosno *Meridijani*, ovaj veliki stvaralac piše o mnogim obilježjima našeg kraja, kako s geografskog, demografskog i privrednog, tako i s povijesnog gledišta.

se kontinentalaca u drugi plan gospodarskog i kulturnog razvitka. No, treba težiti ravnoteži i utvrditi da su i sjevernjaci mnogo toga stvorili. Podravcima, njihov položaj u Panonskoj nizini na obali Drave daje neke osobine pomorskog stanovništva, a to je velika pokretljivost. Ona se ovdje veže uz gospodarstvo, tj. stočarstvo, šumarstvo, a često i uz djelovanje Katoličke crkve i hodočašća. Pokušaji reklamiranja naših lijepih krajeva kao turističkih, lovnih i kulinarskih destinacija manjeg su obima i kratkog daha, a osobito se to osjeća kod višegodišnjih manifestacija koje su bazirane na povijesnim tradicijama. Ovakvim načinom, kulturni spomenici i vrijednosti baštine bili bi valorizirani i znalo bi se što treba i na koji način financirati, u održavanju uvažavajući potrebe i terminalnog, ali i ruralnog i vjerskog turizma, kao i drugih vrsta putovanja i sportskih manifestacija u našoj zemlji. Pojedinačni uspjesi povremeno organiziranih manifestacija ove vrste ukazuju da postoji velika zainteresiranost turista za boravak u prirodnim okruženjima ako su oni barem donekle objašnjeni i privedeni konačnoj svrsi. Na ovom planu imamo nevjerojatno velike mogućnosti, a o tome su pisati započeli Miroslav Dolenc Dravski, slikar Josip Turković, Ivan Večenaj i drugi.⁵ Većina naivnih slikara svoje inspiracije crpi iz prirode i svoje najbliže okoline i u tome su neki postigli izvanredni uspjeh, ali se još uvijek vodi borba oko posebnosti ovog slikarstva, no činjenica je da je ono autohtono i lijepo.

Za učvršćenje zaključaka dobivenih selekcijom treba sloge i nesebične kritike. Nemaju svi stvaraoci iste mogućnosti i ne raspolažu svi istim sredstvima. Sve je još uvijek zasnovano na vezama, ma kako god nazivali ovo selektivno pomaganje jednih i zanemarivanje i zapuštanje drugih. Pokazali smo da u najtežim vremenima imamo i snage i pameći da tako postupimo, pa zašto ne bismo isto radili sada kada imamo svoju državu, čije zahtjeve ostale europske države trebaju razmotriti i uvažavati ako se ustanovi njihova puna opravdanost. U prvom planu treba zaštititi naše vode, a onda šume i ekološku ravnotežu.

5 BAČAC, Robert; DEMONJA, Damir: *Ruralna graditeljska baština u funkciji turističke ponude Hrvatske*. // *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja* XII, 23, 2013., 133–149.; SOMER, Petra: *Tradicijski način gradnje ruralnih objekata u Podravini*. // *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja* XII, 23, 2013., 52–69.

Ako su Mađari i Slovenci postigli u svom planiranju tako lijepe rezultate, zašto ne bi Hrvatska koja se proteže od Podunavlja do Jadrana i ima nevjerojatno veliku raznolikost – jednu od najvećih vrijednosti mediteranske i srednje Europe. Ogromna razjedinjenost, a i međusobno nepoznavanje i nepriznavanje naših znanstvenika često dovodi do paralelnih istraživanja, ali i nepotrebnih nadmetanja koja poprilično neuređena zemlja (u pravnom smislu) teško snosi.

Čini mi se da se veća pažnja posvećuje povijesti okoliša Regionalnog parka Mura – Drava i dravskom fenomenu, a zapostavlja se Bilogora kao gora koja se proteže kroz više županija, pa pripada „svakome i nikome“. Ako se dio naziva „bilo“ rastumači kao otkučaj srca, onda je Bilogora centralna gora ovog dijela Hrvatske.

Generacija sposobnih mladih istraživača raznog profila uglavnom institucionalno povezanih u brojnim ustanovama osigurava povijesnu produkciju Podravine i čitavog kraja sjeverne Hrvatske. Ima i nekoliko nezavisnih stvaraoca koji stvaraju izvanredna djela i koji se ne smiju ispustiti iz vidokruga. Od akademika Dragutina Feletara koji je dolaskom u Koprivnicu stvorio osnove za istraživanje baštine kroz objavljivanje *Podravskog zbornika*, a onda to postepeno i ustrajno nadograđivao, okupljajući sve koji su bili voljni na suradnju, stvorena je danas vrlo kvalitetna skupina istraživača koja je sposobna istraživati svaku temu i udovoljiti najmodernijoj metodologiji u društvenim znanostima.

Mislim da bih grdno pogriješila kada bih počela nabrajati imena onih koji su unaprijedili društvene i povijesne znanosti Podravine. Broj ukazuje na vrlo talentirano stanovništvo, a zaborav na teško vrijeme kada je bilo teško stvarati, istraživati i još više tiskati zbog nastojanja u socijalističkom vremenu da se nitko izvan Partije ne izdvoji iz prosječnosti.. Bilo bi vrijeme da i Koprivnica dobije svoj leksikon kao što ga već imaju Petrinja, Čakovec, Sisak i neki drugi gradovi.

No, treba ići redom. Prvo zamisliti program, istražiti, provesti. A dok Koprivnica bude cestovno ovako izolirana i njena Drava i Bilogora gotovo zaboravljene, cijeli ovaj kraj neće moći iskoristiti svoje goleme potencijale u resursima, ali i vrijednim ljudima (koji manje napuštaju zemlju nego Slavonci iako im je zemlja slabija i škrtija).

2. Domoljublje Virovaca 1925. – 1929. godine

Poslije razvojačenja Vojne granice 1871. godine Virje se od „kumpanijskog središta“ razvilo kao jedno od najvećih ruralnih naselja Hrvatske s oko 10.000 stanovnika (s okolnim područjem). Budući da je težište razvoja bilo u formiranju Virja kao poljoprivrednog središta i jakog zadrugarstva, ono je razvilo gospodarski značaj, ali to su pratila i osnivanja kulturnih i prosvjetnih društva, pa su ovdje još krajem 19. stoljeća pokrenute prve novine za kulturu *Rusanov vienac*, a poznato je i djelovanje pjevačkih i sportskih društava. U Virju su se rodili mnogi znameniti ljudi Hrvatske, a mnogi su ovdje razvili svoje djelatnosti. Nažalost, zbog uništenosti općinske i kotarske arhive, Virje nema mnogo arhivske dokumentacije vlastite povijesti od 1881. do 1945. godine, što prisiljava povjesničare na „pabirčenje“ ili slučajne nalaze dokumenata kod pojedinih obitelji, a osobit manjak je vidljiv u nedostatku fotografija. Usprkos vrlo pažljivog skupljanja, nije moguće nadoknaditi ono što je zauvijek propalo.

Težak oporavak od stradanja u Prvom svjetskom ratu, za čijeg je trajanja u Virju bila uređena bolnica za oporavak oboljelih konja koji su korišteni u ratu, stanje se počelo smirivati, a zahvaljujući općinskom načelniku Šaruncu (i kasnije Viktoru Šignjaru), Virje je uživalo izvjesne povlastice koje nisu imala druga mjesta u Hrvatskoj.

Pod utjecajem političkog djelovanja Hrvatske republikanske seljačke stranke, od 1925. godine samo Hrvatske seljačke stranke, Virje se počelo buditi iz letargije. Iako više nije bilo Peroslava Ljubića, tiskar Tišljara, otac fotografa Ivica Tišljara, i njegovog brata Zdravka, preuzima ulogu širenja pismene riječi, a prvi doktor muzikologije Josip Široki – Baček, koji se nastanio u Virju (gdje je i rođen), postaje općinski načelnik što je bilo sudbonosno za odnos Virja prema narodnoj kulturi i razvoj političke klime. Njegov životopis izvrsno je obradio Zmajevac i dugogodišnji uspješni ravnatelj virovske škole, mr. sc. Dražen Podravac, ali je zanemario političku ulogu. Široki je bio simpatizer Hrvatske seljačke stranke u vrijeme vodstva Stjepana Radića. O Širokom kao muzikologu pisali su mnogi, ali najpotpu-

nije upravo mr. Dražen Podravac.⁶ Prilikom podizanja *Mogile o tisućgodišnjici hrvatskog kraljevstva* u Maksimiru u Zagrebu 1925. godine Virovci su dali svoj prilog skupivši ono što su smatrali najvrednijim te je posebno odabrana delegacija to uložila u mogilu, gdje su ti predmeti ležali mnogo godina. Kada je Stjepan Radić umro, od posljedica atentata u beogradskom parlamentu 1928. godine, Virje je sudjelovalo na pokopu i među prvima svoj park oko crkve preimenovalo u Trg Stjepana Radića, nastojeći tako zadržati sjećanje na ovog velikana hrvatske povijesti i kulture.⁷ Virje je za to imalo i razloga. Seljaci Virja su umnogome slijedili nauk braće Radić. Kada je Stjepan Radić postao predsjednik Oblasnog odbora Zagrebačke oblasne skupštine, prenošeci svoje savjete i na Osječku oblast pod koju je spadala Podravina, potaknuo je prema Zakonu o oblasnim samoupravama, uređivanje kulturnih, zdravstvenih, školskih i drugih samouprava te je stvarana paralelna samoupravna vlast koja je uvažavala želje naroda i u znatnoj mjeri poboljšavala život puka. Građene su i popravljane škole, a vodna zadruga je provodila hidrometeorološke radove. Osobita je briga bila usmjerena prema stočarstvu i sjemenarstvu, u Virju izvanredno važnim granama poljoprivrede, pa je u rujnu 1928. godine u Đurđevcu održana velika stočarsko-gospodarska izložba, čiji je tajnik bio Fran Kolar.⁸

Široki svakako utječe i na kulturna stremjenja u Virju. Đuro Sudeta 1924. godine sudjeluje u izradi *Spomenice Hrvatskog pjevačkog društva Rusan u Virju (1884. – 1924.)*. Đuro Sudeta tada je još bio književno vrlo aktivan, za razliku od vremena kada ga je teška bolest „odnijela u grob“, ali ga je brat Mato, uz financijsku pomoć učiteljstva Podravine, uspio promovirati u velikog pjesnika katoličke orijentacije, pa se to odrazilo i u odgoju mladeži u Virju.

6 PODRAVEC, Dražen: *Stjepan Široki – Baček*, izložba; PETTAN, Svanibor: *Dr. Josip Široki Baček*. // Virje na razmeđu stoljeća II, Virje: Zavičajni muzej Virje 1984, 127–129.

7 MATIŠIN, Martin; PIKIVAČA, Ivan: *Virje u vremenu i prostoru*. Virje: Zavičajni muzej Virje, 1990.; LJUBIĆ, Josip: *Park i prvi bunari u Virju*. // Virje na razmeđu stoljeća V, Virje: Zavičajni muzej Virje, 1993., 189–193.

8 KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira: *Stjepan Radić i Podravina u vrijeme oblasnih samouprava od 1927. do 1928.* // Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja IV, 7, 2005., 47–80.

Široki je očito bio veliki hrvatski domoljub i kao općinski načelnik iskoristio je sve mogućnosti koje mu je davala općinska samouprava. Novi zamah dobio je i rad Hrvatskog kulturnog društva *Rusan*, koje u to vrijeme gostuje u mnogim mjestima tadašnje države, šireći podravsku pjesmu.

No, Virje ima mnogo znamenitih ljudi, osim Širokog i Franje Fanceva. Ivica Tišljarić pisao je o vrijednom radu svojih predaka te posebnom utjecaju trgovca Tottara na gospodarsku aktivnost Virja.⁹ Međutim, nije obradio brojne ličnosti koje su ostavile trag u vojnoj, a i u kulturnoj i gospodarskoj povijesti Hrvatske, kao što su to uspjeli sumirati Novigradci organizirajući posebni skup s objavom monografije.¹⁰ Istraživanja su u ovim krajevima svakako mnogo teža jer drvena kultura ne čuva spomenike niti stotinu godina ako nisu od hrastovine. Rastače ih vlažna i teška klima, ali i česti požari i ratovi. Međutim, mislim da je vrijeme da se sastavi registar vrijednih događaja i ljudi te bi ih trebalo spominjati na Martinje ili u nekim posebno organiziranim Danima podravske kulture (takve manifestacije još nema, a trebala bi objediniti sve Podravce, od Varaždina i Ludbrega do Virovitice). Tko se danas prisjeća pjesnika 17. stoljeća Andrije Palmovića, rođenog 1847. godine. Bila sam iznenađena kada sam u *Bibliografiji Podravljani, I*, pročitala koliko je knjiga napisao Đuka Tomerlin Picok jer sam poznavala samo njegove priče *Življe v (naj)starešem Gjurgjevcu* iz 1989. godine. U ovom eseju nije moguće nabrojati ljude koji su sami po sebi spomenici i koji u nevjerojatno teškim okolnostima uspiju nešto stvoriti. Zaboravlja se i velika uloga Stjepana Radića na političkom buđenju podravskog seljaka što je vidljivo na izborima, gdje HSS nije većinska stranka iako su upravo braća Radić pokazali Podravcima put k boljem životu. Zaboravljene su i programi Vladimira Trojaka o mogućnostima agroindustrijskog razvoja Podravine. I slike podravskih naivaca su ugrožene i treba ih popularizirati i objaviti prije nego što ih uništi vrijeme ili se slupaju jer postoje vremena kada se ta vrsta narodne umjetnosti ne ci-

jeni. Ne iznenađuje da se zaboravlja Kata Dolenc (1910. – 1990.) ili naivac Mirko Virius, prva kao žena, a drugi kao naivac stradao od ustaša u zemunskom logoru. Zaboravlja se danas već i Josip Turković koji se zalaže za očuvanje drvenih predmeta materijalne kulture Podravine i koji je ostavio vrlo velik i vrijedan opus.¹¹ Zadivljujuća je poruka veleumjetnika Ivana Večenaja – Tišlarova koji je ostavio i slike i zapise svojih i tuđih sjećanja o Prekodravlju. Osobito su ugrožena slikarska djela koja završavaju u raznim zbirka i galerijama diljem svijeta, pa treba uhvatiti pravi trenutak da bi se najvredniji ljudi uhvatili u svoj njihovoj širini i vrijednosti. Muzikolog Široki je takav i njegovo bivstvovanje u Virju ne treba shvatiti kao poraz već kao bunt kojeg je na kraju izgubio jer komunisti nisu shvatili njegovu vrijednost, a on nije računao da godine slabe ljude.

3. Paula Landsky – prva zagrebačka kondukterka

Bila je to, 1914. godine, „Đurđevčica“ Paula Landsky (1880. – 1981.) koja je umrla u 101. godini. U emisiji *Halo*, od 12. lipnja 2016. godine ponovljena je stara priča o Pauli Landsky koja je dala zanimljiv intervju nedugo prije smrti. Emil Britvić je načinio intervju s njom u seriji *Pod starim i novim krovovima* koji je emitirano na RTV-u. Zanimljivo je da je Paula Landsky rođena „Đurđevčica“, otac joj je bio mlinar, a majka „gruntašica“ (zgodan naziv za nekog tko se bavi obradom zemlje i termin kojega ne nalazimo u rječniku). Otac joj je rano umro i ona je s majkom doselila u Zagreb te se udala za konduktera zagrebačkog tramvaja Landskog. No, on je 1914. godine mobiliziran, a ona je umjesto državne pomoći dobila ponudu da radi kao tramvajka na 1911. pokrenutom zagrebačkom električnom tramvaju. Bila je vrlo ponosna na svoje zanimanje, a očuvana je i njena slika u službenoj uniformi iz 1914. godine. Nakon što se suprug Rudolf vratio iz Prvog svjetskog rata, odselili su u Paulin rodni Đurđevac gdje su otvorili pekarnicu.

9 TIŠLJAR, Ivica: *Vrijedni spomenici virovških predaka*. // *Virje na razmeđu stoljeća V*, Virje: Multiprint, 1993., 149–153.

10 *Općina Novigrad Podravski. Izabrane teme*. Novigrad Podravski: Meridijani, 2001.

11 TURKOVIĆ, Josip: *Ne uništi me čovječe*. // *KAJ: časopis za književnost, umjetnost i kulturu*, 12, 1968., 60–63.; Isti: *Podravsko rukotvorje*. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1978.

4. Proštenište u Molvama, čuvar katoličkih tradicija Podravine i neostvorena želja mons. Đure Kokše

Zbog Vojne krajine koja je tolerirala sve kršćanske vjere područje Đurđevačke i Križevačke pukovnije nije bilo isključivo katoličko, kao što je do prve polovice 19. stoljeća bilo civilno područje Hrvatske. Stvorene su enklave u kojima je – osobito na brdovitim područjima – živjelo pravoslavno, vlaško stanovništvo. Zagrebačka biskupija pažljivo je njegovala rimokatoličku vjeru, a pod utjecajem reformacije provela i posebnu akciju ojačavši katoličku vjeru u Podravini. To možemo pratiti kroz djelovanje Baltazara II. Patačića u Koprivnici.¹² Baltazar Patačić je 1708. godine zatražio i ludbreško vlastelinstvo pozivajući se na svoje srodstvo s obitelji Erdödy. Međutim, vlastelinstvo je do 1734. godine ostalo u posjedu Eleonore Batthyani, rođ. Strattmann.¹³ Josip Matasović krajnje je negativno pisao o *Društvu vinskih doktora od Pinte*,¹⁴ dok je Ivan Maček unio u povijest Patačićevih mnogo svijetla. Potvrda *Vlaških statuta* 1630. godine istovremeno je potvrdi privilegija grada Koprivnice, što znači da se pazilo na ravnotežu, a prošteništa i djelovanja isusovaca imala su u tome odlučujuću ulogu. Tako je na ostatcima Crkve sv. Marije u Močilama kraj Koprivnice podignuta nova Crkva sv. Nikole, a biskup Petar Petretić ju je posvetio 14. svibnja 1657. godine. U 17. stoljeću, na području sjeverne Hrvatske uspješno se provodi protureformacija, (uključujući i Molve), a u okvir toga treba staviti i *Društvo vinskih doktora* koje je osnovano u Vidakovcu, a koje je imalo za cilj osmisliti napredak sjeverne Hrvatske, adekvatno dalmatinskim akademijama u Splitu, Trogiru i drugdje.

Dakako da je održanje naroda u katoličkoj vjeri zahtijevalo stalan napor Crkve. Mje-

sta hodočašća u sjevernoj Hrvatskoj postaju okupljališta katoličkog puka, siromašnog, radinog i odanog katoličkoj vjeri. Posljedica je to velike brige Crkvenog vodstva za ovo područje – ovdje su službovali mnogi dobro školovani svećenici, a kasnije i franjevci koje je narod rado prihvaćao zbog njihovog interesa za životna pitanja naroda. Mnogi su pisali i vodili kronike svojih župa: svećenik Franjo Brdarić u Koprivničkom Ivancu, Stjepan Pavunić, pravaš i vrlo aktivan župnik, pisao je o društvenom životu Koprivnice u razdoblju između dva rata, Gustav Kuzmić iz Visokog kraj Križevaca, od 1980. do 1998. godine župnikovao u Virju, uređujući *Podravske zvonike* i zalažući se za izdavanje pet brojeva virovskog zbornika *Virje na razmeđu stoljeća*, a objavio je i *Spomenicu župe Virje*, 1999. godine u kojoj je idući tragom franjevca Paškala Cvekana (koji je napisao monografiju o prošteništu u Močilama, ali i Virju te o gotovo svakom mjestu gdje su franjevci djelovali). Velika je plejada onih koji su sudjelovali u ojačanju i očuvanju katoličke vjere u Podravini i koji su na ovaj ili onaj način pomogli njenom održanju. Činilo se to propovijedima, hodočašćima i praćenjem katoličkih blagdana tijekom godine. Narod Podravine, stalno uključivan u ratove Habsburgovaca, samo je tako mogao preživjeti, usprkos velikoj raznolikosti vojnih posada na području Varaždinske vojne krajine. To se opet potvrdilo u Domovinskom ratu 1991. godine kada je gotovo zanemareno polustoljetno komunističko antivjersko djelovanje i vjera je postala simbol nacije.

Teolog i političar Fran Barac rođen u Šemovcima 1872. godine i umro u Zagrebu 1940. godine. Imao je velik utjecaj na odgoj mladog svećeničkog kadra.¹⁵ Bila je rijetkost da jedno mjesto da dva upravitelja zavoda svetog Jeronima u Rimu, a u Podravini su upravo to bile Molve gdje su rođeni Juraj Magjerec i Đuro Kokša. Oba su historiografski dobro obrađena.

Molvarska crkva, sagrađena 1866. godine u spomen na pale Podravce 1848. godine ostala je poput svjetionika putokaz putnicima kroz Podravinu. To je crkva čiju je gradnju pratio ilirac Ferdo Rusan svojim stihovima. Živio je u Virju i Šemovcima, pa iz tog vremena

12 SZABO, Agneza: *O istaknutim velikaškim obiteljima hrvatske Podravine i njihovim doprinosima na područjima kulture i prosvjete*. // *Scientia Podraviana* XIV, 16, 2004. 2–4; Baltazar II. Patačić (Vidovec, 1663. – Zagreb, 1719).

13 ADAMČEK, Josip: *Ludbregi njegova okolica u doba feudalizma*. // Ludbreg (gl. ur. Vlado Mađarić), Ludbreg: Skupština općine Ludbreg etc., 1984, 89–90.

14 MATASOVIĆ, Josip: *Prilog genealogiji Patačića*. // *Narodna starina*, sv. 24, IX. knj. br. 4, Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 1930., 409–448.

15 ZVONAR, Ivica: *Prilog poznavanju kulturne baštine u Šemovcima*. // *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja* XIII, 35, 2014., 135.

i potječu veze Molvaraca i Šemovčana, a Molvarci imaju i vinograde na padinama Bilogore kod Šemovaca. Molve i Šemovci i danas su povezani „kao dva prsta jedne ruke“ pa je dr. Barbara Lukačin kraj Šemovaca sagradila lijepu jednokatnicu iznad vinograda koji je posječen jer ga nije mogla održavati. No, preni-jela je taj posjed na obitelj Kovačić.

U Šemovcima je Vladimir Kopas, sa sestrom Zlatom, ličnost od posebne važnosti. Oni žive u vlastitoj kući, a održavaju nekadašnji Barčev vinograd i klet u kojoj su uredili etnografski zbirku. Njeguju baštinu ovog kraja i mislim da ih možemo nazvati čuvarima narodne baštine ovog kraja. Informatički obrazovani, rado surađuju s kulturnim institucijama Virja, gdje je srce toga bila građanska škola, koja od svog osnutka, krajem 19. stoljeća, okupljala određene ličnosti čije ime bi trebalo ući u registar trajne vrijednosti.

Molve su dale dva voditelja *Zavoda sv. Jeronima* u Rimu i u povijesti Crkve i u Hrvata imaju mnogo veći značaj nego što se obično priznaje. Istaknuti povjesničar umjetnosti Dragan Damjanović definirao je župnu crkvu Uznesenja Blažene Djevice Marije kao jedan od najvažnijih sakralnih spomenika hrvatske arhitekture historicizma, odnosno hrvatskog romantizma i ranog historicizma, dok unutrašnjom opremom nosi mnoge naznake kasnog 19. stoljeća.¹⁶ Molvarci su crkvom koja je podignuta u spomen na rat 1848. godine, kada su Podravci obranili sjevernu granicu postali bedem koji je branio i naš teritorij i Prekodravlje. Zna se za što je zaslužan Mađerec i kada je umro mnogo se o njemu pisalo. Molvarac, Kokša objavio je zanimljivu monografiju. No, kada je umro Đuro Kokša, koji je vodio svetojeronimski zavod u Rimu sve do povratka u zemlju, imajući i znatan utjecaj na povoljniji položaj svećenstva u Hrvatskoj nakon Drugog vatikanskog koncila, nije dobio jednako priznanje kao Mađerec, a sjećanja njegove sestrične dr. Barbare Lukačin nisu dorečena.¹⁷

16 DAMJANOVIĆ, Dragan: *Župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije i sakralna baština župe Molve*. Zagreb: Leykam international, 2010.

17 Knjiga Barice Lukačin, *Dar biskupa Đure Kokše hrvatskom narodu* (Molve, 2014.) trebala je oživjeti interes za Galeriju Metropolitanu. No to se nije dogodilo i mons. Đuro Kokša još uvijek nema monografiju kakvu zaslužuje, a osobito je ostala neuslišana njegova želja da se u Zagrebu od slika koje je donio iz Rima otvori Galerija

Mons. Đuro Kokša ustupio je svoje mjesto zagrebačkom nadbiskupu i kardinalu Šeperu i sve se manje spominje. Vratio se u Hrvatsku kao bolestan visoki crkveni službenik, a vlasti u samostalnoj Hrvatskoj smatrale su ga samo pomoćnim biskupom. Kokša se nije vratio u zemlju bez ičega. Dopremio je cijelu svoju zbirku slika i bogatu knjižnicu koja je upotpunila praznine u knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti za vrijeme kada Jugoslavija nije imala diplomatske kontakte s Vatikanom zbog Stepinca. Kokša je mislio da će fundus od oko 800 slika biti osnova za posebnu galeriju. Ratno vrijeme otežalo je smještaj slika na jednom mjestu pa su se ona čuvala kojekuda i konačno je bolesni Kokša izgubio kontrolu nad njima te je cijela zbirka nestala. Mislim da je Kokša bio preambiciozan misleći da će njegove slike biti osnova Galerije Metropolitanane u Zagrebu. Šteta je što Kokša nije zavijestao određene slike Molvama kao svoju zbirku jer bi to molvarskom prošteništu dalo mnogo veći značaj, kao mjestu gdje treba posjetiti zbirku Mije Kovačića, zbirku naivnih slikara i Kokšinu zbirku. No Kokša je želio galeriju u Zagrebu te je stoga godinama u Rimu skupljao znamenita djela. No, dogovor crkvenih i svjetovnih vlasti bio je drugačiji i crkvene slike ušle su u Crkveno vlasništvo, a svjetovne su ili vraćene vlasnicima ili rasute po raznim mjestima. Postoji zanimljiv dokument koji govori što je sadržavala Kokšina zbirka, a to je Zlamalikov izvještaj iz 1983. godine: „*Bogatoj riznici umjetničkog blaga i kulturno-povijesne baštine hrvatskog naroda koju već stoljećima sakuplja i čuva Nadbiskupija zagrebačka pridružuje se ovom izložbom jedna nova, veoma vrijedna zbirka slika, dosada u potpunosti nepoznata našoj javnosti. Zbirku je znalčki sakupio dr. Đuro Kokša imajući pred očima od prvog dana svoje sabiračke djelatnosti da u Zagrebu ostavi temelje i preda ljubiteljima umjetnosti reprezentativnu i likovno zanimljivu Metropolitanu galeriju kao integralni dio već postojećeg Dijecezanskog muzeja Zagrebačke nadbiskupije. Temeljni dio i polazna osnova za stvaranje te umjetničke institucije bila su umjetnička djela koja je sam dr. Đuro*

Metropolitana, odnosno Galerija Kokša. Budući da za života zbog bolesti nije uspio pronaći prostor gdje bi se čuvala njegove knjige i slike, ovaj je fonda rasteplen i najveći dio je završio pri Zagrebačkoj nadbiskupiji koji je uredio mons. Juraj Kolarić. Iako je postojala ideja da neke slike budu smještene i u Kokšinoj rodnoj kući u Molvama, do toga nije došlo.

Kokša, živeći duže od tri desetljeća u Rimu, umjetničkoj metropoli svijeta, uspio na različite načine pribaviti. Profinjenim ukusom i prirodjenim smislom za prave likovne vrijednosti, on je tražio i nalazio svojoj zamisli prikladna likovna ostvarenja, nastojeći da uz pomoć pozvanih stručnjaka i verziranih savjetnika eruire autore umjetnina, odredi pripadnost umjetničkom krugu ili školi i najvjerojatnijem mjestu i vremenu nastanka djela. Poput biskupa Strossmayera i dr. Đuro Kokša je, kao uvažena ličnost crkvenih krugova, težište postavljao na pribavljanje umjetnina sa sakralnom tematikom, premda mu, kako to zbirka danas očigledno ilustrira, nije bilo blisko ma kakvo ograničavanje obzirom na tematske i stilske značajke djela i sužavanje okvira kolekcije na određene prostorne i vremenske koordinate. Dragocjena iskustva u sabiračkoj selekciji stekao je suradnjom na organiziranju Moderne galerije religiozne umjetnosti u Vatikanskim muzejima gdje je, zahvaljujući upravo njemu utemeljena i posebna dvorana sa izlošcima umjetnika iz naše zemlje. Neobično prislan i srdčan u kontaktu s ljudima, a svojim položajem i funkcijom orijentiran na mnogostruku suradnju i službene dodire s predstavnicima rimskog crkvenog, društvenog, kulturnog i umjetničkog života, dr. Đuro Kokša je mnogim značajnim ličnostima, kolekcionarima, kulturnim radnicima i likovnim stvaraocima rado govorio o svojoj želji da utemelji i predajavnosti Metropolitansku galeriju u Zagrebu. U naravi je ljudskoj usađena sklonost prema mecenatstvu i sudioništvu u realizaciji planova od općeg interesa, pa su se mnogi ugledni sabirači, ljubitelji umjetnosti i sami umjetnici, domaći i stranski, oduševili izloženom idejom te vrijednim poklonima umjetnina omogućili stvaranje bogatog fundusa djela kao nukleusa buduće galerije. Impresionira brojnost, ugled i značenje darovatelja koji su svojim velikodušnim doprinosom u izvjesnoj mjeri definirali karakter i fizionomiju Metropolitanske galerije.

Uvidom u umjetnički inventar zagrebačke Metropolitanske galerije, koji već danas obuhvaća više od stotinu i pedeset umjetničkih djela, otkrivamo da je likovni interes utemeljitelja zbirka veoma širok i tolerantan, i da ne obuhvaća samo ostvarenja minulih epoha nego u jednakoj mjeri posvećuje pažnju autentičnim vrijednostima recentnog likovnog stvaralaštva.

Pokušamo li provizorno sistematizirati umjetnina prema njihovim bitnim značajkama i pripadnosti, onda se može govoriti o četiri specifična segmenta buduće Metropolitanske galerije.

Prvoj skupini pripadaju djela starih majstora različitih slikarskih škola i povijesne provenijencije. Najbrojnije su zastupljeni radovi talijanskih umjetnika, ali uz njih možemo u zbirci upoznati i djela nizozemskih, njemačkih, francuskih i drugih umjetnika. U drugom segmentu sakupljena su djela inozemne moderne umjetnosti, među kojima apsolutno dominiraju zapažena umjetnička ostvarenja velikog broja najznačajnijih talijanskih majstora kista. Posebnu cjelinu sačinjavaju likovna ostvarenja akademskih umjetnika iz naše zemlje, nastala tokom 19. i 20. stoljeća. Bogata raznolikost stilskih tendencija i likovnih usmjerenja karakterizira taj odjel Metropolitanske galerije i čini se da će upravo u njemu tokom vremena doći do najizrazitijeg povećanja fundusa. Posebnom atraktivnošću i antologijskim odabirom umjetnina odlikuje se zbirka naivnih umjetnika, utemeljena darovima naših najpoznatijih stvaralaca u toj domeni Ivana Generalića, Mije Kovačića, Ivana Večenaja, Ivana Lackovića, Ivana Rabuzina i drugih. Iskrenu naklonost i simpatiju utemeljitelja Metropolitanske galerije prema našim naivnim umjetnicima, kao i njihovu spremnost da svojim donacijama obogate inventar Metropolitane, objašnjava činjenica da ih povezuje zajednički rodni kraj: Podravina.

S obzirom na brojnost i bogatu raznolikost umjetnina s jedne strane i skučenost izložbenog prostora s druge strane, nužno je bilo ograničiti prvu prezentaciju Metropolitanske galerije samo na jednu od spomenutih kolekcija. Prvenstvo je dano djelima stranih starih majstora s obzirom na kronologiju nastanka umjetnina, njihove tematske i stilske značajke, kojima se upravo ta zbirka logično uklapa u upravo izloženo umjetničko blago riznice zagrebačke katedrale. Organiziranju izložbe i prezentiranju djela starih majstora iz Metropolitanske galerije nisu prethodili značajniji istraživački radovi i studij umjetnina, tako da se djela pretežnim djelom izlažu s atributivnim oznakama pod kojima su primljena u zbirku Mora se, međutim, odmah naglasiti da tih četrdesetak slika starih majstora nesumnjivo predstavlja izvanredno obogaćenje fundusa umjetnina stranih stvaralaca u našoj domovini i da većina od njih posjeduje izrazite značajke zapaženijih galerijskih izložaka. Predstoji, naravno, njihova kritička znanstvena obrada i provjeravanje postavljenih atributivnih rješenja. Postojeće oznake ne otkrivaju bolesnu ambiciju da se slike precijene u njihovu povezivanju s određenim imenima autora, a u više slučajeva problem autorstva razrješavaju seriozne

ekspertize poznatih stručnjaka. Dr. Eduard A.S. Safarik, direktor Galerija starih majstora iz Praga, sada nastanjen u Italiji, očito s pravom pripisuje „Poretret starca“ Giovanniju Francescu Rossi (djeluje između 1662. i 1701.), dok je dr. Didier Bodart s punim uvjerenjem potvrdio autentičnost signatura na slici „Krist izgoni trgovce iz hrama“ od François Eisena (1695. – 1778.), a na temelju citiranog komparativnog materijala G. B. Bisonu (1762. – 1844.) pripisao interesantnu sličicu „Jedrenjaci u oluji“. Rimski stručnjak Maurizio Marini potvrđuje autentičnost signiranog „Poklonstva mudraca“ Jeana Restouta (1692. – 1768.) i s obrazloženjem pripisuje sliku „Sv. Franjo u molitvi“ Ludovicu Cardiju zvanom „Il Cigoli“ (1559. – 1613.), a lijepu „Madonu sa sklopljenim rukama“ Pompeju Batoniju (1708. – 1787.). Problemom slike „Poklonstvo pastira“ pozabavio se Giuliano Briganti i pripisao je Andreu Vaccariju (1604. – 1670.), dok je o slikama Richarda Wilsona (1714. – 1782.) svoj sud izrekao Arnaldo Peretti. Od domaćih znanstvenika prvi je Grgo Gamulin objavio iz ove zbirke sliku „Sv. Franjo u molitvi“, kao rad Daniela Crespija (XVII. st.). Među izloženim umjetninama nalazi se i nekoliko djela čija problematika još nije ozbiljnije razrađena i pred našim povjesničarima umjetnosti stoji zanimljiv zadatak da serioznom studijskom razradom pokušaju potvrditi da li su zaista u naš grad stigla djela Jacopa Bassana, Sebastijana del Piomba, Jusepa Ribere, Antonija Molinarija i Luce Giordana? Općenito uzevši, o izloženim djelima starih majstora moramo reći da svojim značajkama i likovnom vrijednošću funkcionalno proširuju i obogaćuju tradicionalni inventar djela starih majstora, naročito iz razdoblja manirizma i baroka. Jednako značenje imaju i umjetnine druge polovine 18. i početka 19. stoljeća, među kojima srećemo i autore malo poznate u našoj sredini (npr. engleski klasicistički pejzažista Robert Wilson i njemački majstor idealiziranih pejzaža Joseph Anton Koch).

Nadamo se i vjerujemo da će ova izložba biti ne samo poticaj da se nađe mogućnost stalnog izlaganja umjetničkog fundusa Metropolitanske galerije, nego uz to i idealna prigoda da se razmisli o neophodnosti što skorijeg adekvatnog prezentiranja cjelokupne umjetničke i kulturno-povijesne građe Dijecezanskog muzeja Zagrebačke nadbiskupije. Vinko Zlamalik”

Svakako čitav fenomen Molvi zaslužuje posebnu pažnju, bilo zbog znamenite crkve, bilo zbog naivnog slikarstva koje tu ima svoje žarište, ali ne bi bilo zgoroga da Molve ima-

ju i dio Galerije Metropolitane, odnosno slike iz Kokšine zbirke koje ni tematski ne pripadaju Dijecezanskom muzeju Zagrebačke nadbiskupije. No, svakako je naslov Galerije Metropolitane nesretan. Naziv je Kokša misleći da će to zbirci osigurati poseban status, (kao što ga ima Crkveni arhiv u okviru Hrvatskog državnog arhiva). Šteta što Molve nemaju (osim Kokšina poprsja) nikakvo sjećanje na ovog skupljača slika i zaštitnika umjetnika i izbjeglica u Rimu do 1983. godine. Dok je bio u punoj snazi, bio je veličina. No mislim da istina najdulje živi, pa bez obzira što je učinjeno bilo bi lijepo da se o Kokši piše onako kako on to zavređuje, tj. kao meceni hrvatskih umjetnika dok je bio voditelj *Zavoda sv. Jeronima* u Rimu (kod njega su stanovali Jozo Kljaković i mnogi drugi hrvatski umjetnici i izbjeglice raznog opredjeljenja, među kojima i Ivan Lasković Croatia).

5. Nekoliko riječi o poplavama

Gotovo svatko tko živi u Podravini ima izvjesno iskustvo s vodom u podrumima koja izvire iz zemlje svakog proljeća. Poplave su danas rjeđe nego u prošlosti, ali ipak, svakih nekoliko godina čuje se kako je voda zavladała nekim područjem. Učestalost poplava podsjeća da je čitav ovaj kraj nekoć bilo *Panonsko more* i da voda može navrijeti iz zemlje, ali i iz korita rijeke ili potoka; spustiti se kod proloma oblaka s Bilogore. Voda u ljeti uvijek dolazi iznenađeno kada postojeća kanalizacija, poslije nagle i obilne kiše, ne može primiti nabujale vode te iza sebe ostavlja pustoš, upropašten namještaj i onečišćen prostor. Poplave su u prvoj polovici 20. stoljeća uvjetovale izgradnju. Ulazi u trgovine i gostionice u Varaždinskoj i Dugoj ulici u pravilu se grade s više od deset stepenica – kao podsjetnik da voda može svaki čas ugroziti vlasnike lokala.

Treba pogledati stare karte Podravine isprepletene potocima i meandrima Drave da se shvati ogroman napor koji su učinile krajiške vlasti od 17. do 19. stoljeća kako bi uredile vodogradevine i osposobile ovaj kraj za život, stvorile plodne ravnice zaštićene od prijeteci voda.

Mislim da ćemo zahvaljujući velikom međudržavnom projektu Hrvatske, Slovenije, Mađarske i Srbije dobiti sliku ovih napora i promjena koje su utjecale na cjelokupni

život Podravine. Ovim problemom počeo se baviti najperspektivniji povjesničar Podravine, dr. Hrvoje Petrić još prije desetak godina.

Velika je šteta što su političke prilike gotovo cijelo stoljeće ostavile ovaj problem po strani. Zaboravilo se, poslije Prvoga svjetskog rata, da su Drava i Sava do Zakona o Dunavu 1921. godine bile plovne rijeke te da je plovidba Dravom zapuštena iako je ban Josip Šokčević za vrijeme svog banovanja otvorio redovnu plovidbenu liniju od Legrada do Osijeka te je to bila glavna cesta za trgovinu i promet. Daka-ko, na prekid ovog procesa utjecale su ponajviše političke prilike između Hrvatske i Mađarske, postavljena je nevidljiva granica, koja je bila još donekle prohodna od 1848. do 1918. godine, a nakon toga, do 1990. godine gotovo neprohodna, osim na području Prekodravlja.

Podravsku ravnicu odlikuje poseban re-ljef uzrokovan meandriranjem Drave i kasnije provedenim regulacijskim zahvatima. No, svi ti radovi nisu uspjeli spriječiti pojavu poplava i podzemnih voda koje dolaze od rijeke Drave, ali i od Bilogore, u vrijeme velikih kiša. To je imalo znatan utjecaj na život stanovništva (dr. Vladimir Šadek obradio je utjecaj Dra-ve na život stanovnika u Podravini).¹⁸ Te su vode dobrim dijelom utjecale na rast šuma, a Habsburška Monarhija je još 1852. godine donijela Zakon o šumama koji je 1858. godi-ne protegnut na područje civilne Hrvatske, a 1860. godine i na područje Vojne krajine. Te su šume dobrim dijelom ublažavale poplave Drave i njenih pritoka. Danas svih tih šuma više nema. Usprkos nasipa izgrađenih na Dra-vi, vode i dalje ugrožavaju Podravinu jer buji-ce dolaze s Bilogore, ali i od podzemnih voda. Danas je jako poremećena ravnoteža između poljoprivrede i šumarstva za što plaćamo veli-ku cijenu. Izgubili smo mnogo toga od lovstva i šumarstva, a zbog izgradnje hidrocentrale u Mariboru ostali smo i bez zlatnih zrnaca koja su sve do Virovitice donosili valovi Drave.

Koprivnica leži na rubu nekadašnjeg Pa-nonskog mora, pa je to područje izloženo nepogodama i danas za intenzivnog topljenja snijega u Alpama, ali i za velikih kiša kada s Bilogore kreću ogromne mase vode u dravsku

18 ŠADEK, Vladimir: *Prilozi o utjecaju rijeke Drave na život stanovnika koprivničke i đurđevačke Podravine od 1918. do 1941. Poplave, regulacije, prometni i komunikacijski problemi. // Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja XIII, 24, 2013, 141–150.*

Sl. 2. David Albahari pred Peršić-Kolarovom kućom u Varaždinskoj ulici u vrijeme poplave 1939. godine. (arhiva obitelji Kolar-Dimitrijević).

nizinu. Gotovo nijedan dio Podravine nije prošao ovakvu kalvariju jer se Drava kroz naplavine stalno uzdiže iznad ravnice, a taj problem se, u vrijeme kada dolazi mnogo vode iz Alpa, ne može riješiti niti nasipima, niti kanalima (iako su problem pokušavali riješiti još u doba Habsburške Monarhije). Možda će hidrocentrale usporiti te protoke, ali akumulacijska jezera moraju biti dovoljno velika da prihvate ogromne količine vode kad odjednom navru u korito rijeke, do čega može doći uslijed proloma oblaka i nevremena kada se s Bilogore sjuri ogromna masa vode koju gora ne može apsorbirati. Mislim da bi uređenju Drave posvetiti trebalo toliko ljubavi s koliko su Nijemci uređivali i uredili svoju Rajnu, pazeći da nigdje ne budu zapostavljeni interesi i ljepote prirode. Na vodi i s vodom treba živjeti, a mislim da je naša Drava kao granična rijeka našla malo čuvara koji na nju gledaju s ljubavlju i s pažnjom. Uloviti ribu, zaploviti jednom godišnje čamcima do Osijeka, i to je sve. Kao s planina, tako

i iz ovih poplavnih i prometno slabo povezanih sela, ljudi bježe prema većim gradovima i višem standardu iako ostavljaju mir, ljepotu i svoj zavičaj.

Poplave su u prošlosti bile uračunate u životne neprilike. Jednoć kada me brat vozio u Prekodravlje (oko 1974. godine) došli smo do napuštene kuće čije je pročelje s izrezbarenim likom demona rijeke Drave gledalo na Dravu. Smatram da bi etnografi u analizi običaja stanovnika uz Dravu pronašli puno elemenata u kojima se moli, ne samo obilje uroda i obilje riba, već i da ne bude poplava.

Za sada, samo tema poplava privlači veću pažnju. Prvi znanstveni rad na tu temu napisali su 2007. godine Hrvoje Petrić i Ivan Obadić, tada poslijediplomant na Političkoj i ekonomskoj školi u Londonu.¹⁹ Danas ima više radova jer Osijek i Varaždin tom problemu posvećuju veću pažnju nego prije.

Učestale poplave, kao i sjećanja na velike poplave u prošlosti, ponukale su znanstvenike uz Dravu da započnu veliki međunarodni projekt, sufinanciran sredstvima Europske unije, a u kojem sudjeluju znanstvenici Hrvatske, Mađarske, Slovenije, Srbije i drugih podunavskih zemalja koje spadaju u dunavski sliv. S hrvatske strane, na tome intenzivno radi dr. Hrvoje Petrić te će ovaj fenomen (koji je ozbiljno zaokupio vojne vlasti Austro-Ugarske Monarhije, u vrijeme dominacije Vojne krajine, ali koji do danas nije riješen na zadovoljavajući način, te Drava i dalje ugrožava ljude i naselja na ovom području jer joj je korito uzdignuto iznad ravnice), istražiti s povijesnog, geografskog i kulturnog aspekta.

Vrijednost vode uvijek je nadvladala njezinu štetnost, pa se slavilo doba žetve, berbe, branja plodova, a teškoće oko vode su se zaboravljale. Voda je uvijek bila dragocjena.²⁰ Bez vode ne bi bilo plodonosne i zelene Podravine.

Vjekovima se vodi borba protiv poplava. U

vrijeme mira u Vojnoj krajini, krajišnici su korišteni za izgradnju kanala, pa je Čivićev kanal u znatnoj mjeri sanirao potoke Podravine i omogućio sigurnu obradu oranica u području tzv. đurđevačko-virovske Podravine. Slično je učinjeno s Bednjom u Ludbregu, koja je kasnije još nekoliko puta čišćena u vrijeme kada je vođeni tok obrastao te ponovno prijetio novim poplavama.

Vojne vlasti upotrijebile su cijelu vojnu operativu za borbu protiv Drave. Čivićev kanal na kojem je radio i Ferdo Rusan, kao i preseljenje stanovnika Broda i osnivanje Ferdinandovca, dio su te realizacije. Udaljavanje od Drave, njihove rijeke, stanovnicima je bilo vrlo bolno i godinama su žalili za životom vezanim uz vodu, uz pecanje i plovidbu.²¹ Zanimanja stanovništva Ferdinandovca su se promijenila. Trebalo im je ostaviti mogućnost da koriste Dravu za ribolov i zabavu jer su se zato ovdje i naselili.

Slika Bukija Albaharija za vrijeme poplave 1938. godine pred kućom Peršić-Kolar u Varaždinskoj ulici, čuva se u obiteljskom albumu Kolar. Nažalost, nisam bila u mogućnosti kupiti gomilu fotografija koje je nepoznati fotograf snimio o toj poplavi i koje su se našle na prodajnoj izložbi u hali Radničkog sveučilišta u Zagrebu u Vukovarskoj ulici oko 1998. godine, nađene vjerojatno u ostavštini nekog umrlog snimatelja. *Poplavljeni Koprivnica* često je upotrebljavana sintagma za ovaj kraj. Veliki problem predstavljala je i voda u podrumima te je tek u najnovije vrijeme ovaj problem riješen – kada je pivovara počela koristiti dubinske vode za proizvodnju piva što je urodilo isušivanjem bunara u Starčevićovoj (nekoć Marinkovićevoj) ulici. Koprivnica je više puta bila poplavljena, pa i pred nekoliko godina prijetio je gradu potok Koprivnica, usprkos nasipima. Poplava je jedva spriječena. A kako li je to bilo u prošlosti kraj ondašnjih tehničkih sredstava? Čuvaj nas Bože od vode, vatre i rata!

19 OBADIĆ, Ivan; PETRIĆ, Hrvoje: *O poplavama rijeke Drave u varaždinskoj i koprivničkoj Podravini od 17. do 19. stoljeća.* // Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja VI, 12, 2007., 136–147; PETRIĆ, Hrvoje: *Drava River flooding in Varaždin and Koprivnica parts of Podravina (Drava River Region – between Croatia and Hungary) in the Period 17th – 19th Century.* // Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja VI, 12, 2007., 136–147.

20 PODRAVEC, Dražen: *Vodotoci đurđevačke Podravine.* // *Moja mala kap: Ekološka problematika đurđevačke Podravine*, Zagreb: Zelena akcija Zagreb, 1993., 41–51.

21 CVEKAN, Paškal: *Ferdinandovac – od Broda na Dravi do Ferdinandovca u močvari.* Ferdinandovac, 1996.

Summary

From my historical notebook

I have been a historian all of my life and I have observed history as I observe everyday life around me. This is the reason why I studied the history of the River Drava Basin more closely than other regions, what consequently resulted in numerous papers. Nevertheless, a lot of information, deliberation and reminders of some forgotten values remained. This paper is the beginning of a series of papers dedicated to these unpublished thoughts.

Literatura

- ADAMČEK, Josip: *Ludbreg i njegova okolica u doba feudalizma*. // Ludbreg (gl. ur. Vlado Mađarić), Ludbreg: Skupština općine Ludbreg etc., 1984., 89–90.
- BAČAC, Robert; DEMONJA, Damir: *Ruralna graditeljska baština u funkciji turističke ponude Hrvatske*. // Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja XII, 23, 2013., 133–149.
- CIK, Nikola: *Nacrt Podravja od Hlebina do medje županije virovitičke uz oznaku vodogradnje iz 1780. godine*. // Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja XII, 24, 2013., 57–63.
- CVEKAN, Paškal: *Ferdinandovac – od Brodana Dravi do Ferdinandovca u močvari*. Ferdinandovac, 1996.
- DAMJANOVIĆ, Dragan: *Župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije i sakralna baština župe Molve*. Zagreb: Leykam international, 2010.
- FELETAR, Dragutin: *Prinosi za biibliografiju*. Koprivnica – Samobor: Meridijani, 2012., 44–56.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira: *Stjepan Radić i Podravina u vrijeme oblasnih samouprava od 1927. do 1928.* // Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja IV, 7, 2005., 47–80.
- LJUBIĆ, Josip: *Park i prvi bunari u Virju*. // Virje na razmeđu stoljeća V, Virje: Zavičajni muzej Virje, 1993., 189–193.
- MATASOVIĆ, Josip: *Prilog genealogiji Patačića*. // Narodna starina, sv. 24, IX. knj. br. 4, Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 1930., 409–448.
- MATIŠIN, Martin; PIKIVAČA, Ivan: *Virje u vremenu i prostoru*. Virje: Zavičajni muzej Virje, 1990.
- OBADIĆ, Ivan; PETRIĆ, Hrvoje: *O poplavama rijeke Drave u varaždinskoj i koprivničkoj Podravini od 17. do 19. stoljeća*. // Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja VI, 12, 2007., 136–147.
- *Općina Novigrad Podravski. Izabrane teme*. Novigrad Podravski: Meridijani, 2001.
- PETRIĆ, Hrvoje: *Akademik Dragutin Feletar (uz 75 godina života)*. // Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja XV, 29, 2016., 209–233.
- PETRIĆ, Hrvoje: *Drava River flooding in Varaždin and Koprivnica parts of Podravina (Drava River Region – between Croatia and Hungary) in the Period 17th – 19th Century*. // Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja VI, 12, 2007., 136–147.
- PETRIĆ, Hrvoje: *Rijeka Drava od štajersko-hrvatske granice do ušća u Dunav početkom 1780-ih godina*. // Ekonomska i ekohistorija, VII, 7, 2011., 49–63.
- PETTAN, Svanibor: *Dr. Josip Široki Baček*. // Virje na razmeđu stoljeća II, Virje: Zavičajni muzej Virje, 1984., 127–129.
- PODRAVEC, Dražen: *Stjepan Široki – Baček*, izložba.
- PODRAVEC, Dražen: *Vodotoci đurđevačke Podravine*. // Moja mala kap: Ekološka problematika đurđevačke Podravine, Zagreb: Zelena akcija Zagreb, 1993., 41–51.
- SOMEK, Petra: *Tradicijski način gradnje ruralnih objekata u Podravini*. // Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja XII, 23, 2013., 52–69.
- SZABO, Agneza: *O istaknutim velikaškim obiteljima hrvatske Podravine i njihovim doprinosima na područjima kulture i prosvjete*. // Scientia Podraviana XIV, 16, 2004. 2–4.
- ŠADEK, Vladimir: *Prilozi o utjecaju rijeke Drave na život stanovnika koprivničke i đurđevačke Podravine od 1918. do 1941. Poplave, regulacije, prometni i komunikacijski problemi*. // Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja XIII, 24, 2013., 141–150.
- TIŠLJAR, Ivica: *Vrijedni spomenici virovskih predaka*. // Virje na razmeđu stoljeća V, Virje: Multiprint, 1993., 149–153.
- TURKOVIĆ, Josip: *Ne uništi me čovječe*. // KAJ: časopis za književnost, umjetnost i kulturu, 12, 1968., 60–63.
- TURKOVIĆ, Josip: *Podravsko rukotvorje*. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1978.
- ZVONAR, Ivica: *Prilog poznavanju kulturne baštine u Šemovcima*. // Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja XIII, 35, 2014., 135.